

ЗА РЕКЦИЯТА НА ПРЕДЛОЗИТЕ В НОВОГРЪЦКИЯ И НЕМСКИЯ ЕЗИК

Величка Симонова-Гроздева

Настоящият доклад представлява опит за кратък сравнителен анализ на рекцията на предлозите в новогръцкия и немския език, два синтетични по своята морфология езика, със сходна падежна система и интересни развойни тенденции. Конкретната ни задача е да съпоставим зависимостта между семантично-граматичните характеристики на част от най-фреквентните за съответния език предлози и тяхната реализация в речта, с акцент върху възможностите за полисемия. Без да се спираме на класификацията на предлозите и без претенция за изчерпателност относно значенията им, ще насочим вниманието си към по-специфични случаи на управление от страна на предлозите в новогръцкия и немския език, позволявайки си препратки към съвременния български език като представител на категорията на аналитичните езици, за да констатираме наличието или липсата на елементи на междуетикова симетрия.

На един първи етап следва да конкретизираме комплекса от термини “рекция”, “падеж” и “предлог”, които създават скелета на настоящия анализ.

Рекцията (лат. *rectio*) или управлението, в лингвистичното му значение, според Българския тълковен речник, представлява подчинителна синтактична връзка, при която зависимата във фразата дума, приема определена форма или се използва с някакъв предлог в съответствие с лексикалното и граматическото значение на главната дума. В гръцкия език съответствието на немското понятие “*Rektion*” не е еднодушно. Отъждествява се с “*τρόπος σύνταξης*” или “*συμφωνία ετεροσύντακτική*”.

Падежът (*η πτώση*, *der Kasus*) представлява граматична категория, срещаща в определени видове морфологични трансформации на езиците с падежна система. Тези трансформации се наблюдават при съществителните имена и при думите, които се склоняват подобно на тях, т.нар. склоняеми части на речта, каквито са прилагателните имена или местоименията. Падежът е отношение на граматическото име към думите в

изречението или форма на самото граматическо име в изречението. Латинското му име “casus” е калка от гръцкото “πτώσις”, а то е производно от глагола “πίπτω” – “падам”, понеже промяната на имената се е схващала като падане на една форма в друга. Българското “падеж” има черковнославянски произход или е заето от руския език. Категорията падеж (морфологичен падеж) е присъща на синтетичните езици, каквито са и съвременният гръцки език и немският език. Предполага се, че в праиндоевропейския език, от който произлизат всички индоевропейски езици, е имало осем падежа. Новогръцкият език е съхранил четири падежа: именителен, родителен, винителен и звателен. Четири са падежите и в немския език: именителен, винителен, дателен и родителен. Характерна особеност за всички балкански езици е разколебаването на именната падежна система, а фактът, че изчезват голям брой падежи в тях, ги превръща в предимно аналитични. Така в съвременния български език наблюдаваме само остатъци от падежни форми, поради преобладаващата му вече аналитична структура, като дефинирането на тази категория продължава да е спорна тема. В аналитичните езици, освен позиционно, граматичните и синтактични отношения могат да се изразяват и с помощта на специални служебни думи (λειτουργικές λέξεις, Funktionswörter) – предлози, частици и др., поради което в съвременния български език се наблюдава засилена употреба на предлозите. В синтетичните езици е възможна комбинацията на някой от тези два начина с падежна форма.

Анализът за същността на предлозите (η πρόθεσις, die Präposition) ще сведем до семантико-функционална интерпретация на тяхната употреба. Предлогът (лат. praepositio) е неизменяема служебна дума, означаваща отношения между явления, изразени с пълнозначни части на речта, което съвпада със семантичното съдържание на морфологичната категория падеж. Така например според Л. Андрейчин предлозите са думи, които се употребяват пред съществителни имена (или местоимения) и изразяват отношението между предмети и действия, признаци или други предмети. Предлогът, следователно, представлява дума без собствена референтна отнесеност и собствен десигнат, показваща първоначално локация (пространственост), а по-късно темпоралност, каузалност и други отношения във фигуративната реч, заемайки позиция пред имената или наречията. Съвременните предлози са еволюирали локални наречия, както е засвидетелствано при Омир и Херодот. Това значение и сега е видимо в новогръцкия език, особено при сложните глаголи

(ρήματα σύνθετα) с първа съставна част предлог. На позицията си пред името или именната фраза дължат наименованието си. С предлозите в словосъчетанието се изразяват семантично-синтактични отношения и зависимости на предхожданата от тях словоформа. Предлозите носят падежна рамка, в която намират място съществителните имена, а синтаксисът трябва да разкрие съвместимостта между семантичните роли и синтактичните позиции.

Традиционното определение за позицията („Vorstellung“) не важи вече за всички езици. В немския език съществуват предлози като „halber“ (също *zuliebe, zufolge, zuwieder* и др.), които винаги са следпоставени (т.нар. „Poststellung“), и чието място е не пред, а зад името, или „gegenüber“, при който са възможни двете позиции, но със стилова окраска. При един трети случай, позицията на предлога може да е определяща за контекстното му значение (*durch*) без разлика в управлението, а при четвърти да модифицира вида на падежа (*entlang*). Когато предлогът „*entlang*“ се намира **пред** името, той се използва повече с дателен падеж, а в задна позиция с винителен падеж.

Die Straße entlang standen die parkenden Autos. = Entlang der Straße standen die parkenden Autos.

durch das Gespräch, *durch* den Wald (локално/инструментално) # *den ganzen Sommer* *durch* (темпорално)

Er wohnt *gegenüber von* der Post. (разговорна употреба) # *Der Oper gegenüber* steht das neue Haus.

За да се доуточни глаголът, с въвеждането на именна част, говорещият използва предлога. Предлогът зависи от глагола и в този смисъл изборът на определен предлог представлява разновидност на падежното управление на глагола. Повечето предлози в новогръцкия език се свързват с именна част във винителен падеж (‘Ερχεται από την Αθήνα), а една ограничена част с именна част в родителен падеж (μεταξύ των ομάδων). Що се отнася до предлога “μεταξύ”, той се радва на голяма употреба в разговорния език, за разлика от останалите предлози с родителен падеж, избягвани в ежедневното общуване и характерни за книжовния новогръцки език.

Интерес представляват предлозите с двойна рекция, които, в зависимост от управлениния падеж, реализират и различно значение в контекста (напр. *κατά* с Вин. п. в значение на “според, съгласно” и *κατά* с Род.п. в значение на “срещу”). И най-после съществува случаят на предлозите с възможности за дателен падеж, в стереотипните, устойчиви изрази или употребата на предлози с винителен и именителен падеж, за последния от които е известно, че не е присъща предложната функция (*από την πλευρά του υπουργού – από δήμαρχος έγινε κλητήρας*).

Изследвайки рекцията на предлозите в новогръцкия език, най-напред ще се спрем на предлозите “*από*” и “*σε*”, които спадат към групата на предлозите с обща употреба поради голямата им полифункционалност и фреквентност. Доминантен падеж при тях е винителният, с помощта на който е възможно формулирането на широк спектър локални, темпорални и абстрактни отношения:

Ο Αλέκος είναι από την Σαντορίνη.	Είμαι στο κρεβάτι.
Τον περίμενα από τις έξι μέχρι τις επτά.	Θα σε δω σε έξι ώρες.
Γελούσε από τη χαρά της.	

Наред с “*από*”, срещаме и предлога “*για*” с управление на основния падеж в долупосочения пример, където “*δικηγόρος*” (както по-горе) представлява сказуемно определение на подлога:

Σπουδάζει για δικηγόρος

В устойчиви и стереотипни изрази, наследство от катаревуса, предлозите “*από*” и “*για*” регистрират и управление на родителен падеж (подобен е случаят на “*μέχρι*” в “*μέχρι εσχάτων*”, който се свързва с винителен падеж в разговорния език и притежава значението на “до” като синоним на *ίσαμε* и *ως*):

από ημερών, από μνήμης, από καρδιάς, για του χρόνου и др.

Употребата на предлози с Им. п. (в т.нар. елиптически фрази) е резултат и от опростяването (η απλολογία) на по-пълни изречения – явление, наблюдавано и в българския език (по-висока е от на другия = от цената на другия) и е последица от тенденцията към езикова икономия.

Είναι μία συνήθεια που την έχουν από αρραβωνιασμένοι = από τότε που ήταν αρραβωνιασμένοι

В посочения пример при превода на български език е неизбежна употребата на неелиптичната конструкция поради липсата на компонента подразбиране.

Дзардзанос посочва и примера:

<u>από το θείου μου</u>	=	<u>από το σπίτι του θείου μου</u>
Μένω <u>στου Δημήτρη</u> .	=	Μένω <u>στο σπίτι του Δημήτρη</u> .

Мястото на предлога в гръцкия език обикновено е пред думата или фразата, с която са синтактично свързани. Той не може да бъде следпоставен, за разлика от немския език. Единствената възможност е разделянето на предлога от името, с което е свързан, при наличие на определение в Род.п.:

Απ' της σπηλιάς τα βάθη	=	Απ' τα βάθη της σπηλιάς
Στης 'Αρτας το ποτάμι	=	Στο ποτάμι της 'Αρτας

Подобен феномен, резултат от промени в словореда (по-голяма гъвкавост) или с експресивна цел, се наблюдава и в съвременния български език (“до на майката сърцето” вм. “до сърцето на майката”).

Както в старогръцкия, където значението на предлога личи от падежа на името, което следва, така и в следните примери имаме двойно управление с различна семантична натовареност. Предлогът “κατά” с винителен падеж сигнализира направление, време или място, като формирането на конкретното значение става в контекста, а с родителен формулира значения на “противопоставяне”:

Τράβηξαν κατά τη θάλασσα.
Κατά τη Λάρισα έπιασε η βροχή.
Κατά τις οκτώ

Αγωνίστηκαν κατά του τότε πολιτεύματος.

Предлогът “μετά” и винителна рекция се използва в новогръцкия език главно с темпорално или локално значение, а с родителна – в редица устойчиви изрази, където според Дзардзанос експлоатира първоначалното си значение на “с” (“със”):

Μετά τον πόλεμο ήρθαν δύσκολα χρόνια.

Οι τρείς αστροναύτες μετά βίας διατηρούν μια τελευταία δεξαμενή. = με πολλή δυσκολία

Друг, богат на значения, предлог с книжовен произход е “επί”. Името във винителен падеж сигнализира време и продължителност, родителната рекция дава идея за тема, противник или математическото действие умножение, а дателното управление осезателно присъства в устойчиви словосъчетания

Προσπαθώ επί τρείς μέρες να τον βρώ.

Επί του θέματος, παρακαλώ.

Θα παίζουμε επί της ΑΕΚ.

6 επί δύο

επί τη βάσει, επί λέξει, επί τόπου, επί ποδός πολέμου

Немските предлози зависят от глагола, прилагателното или съществителното име, като е възможна и самостоятелната им употреба в изречението. В немския език съществуват над 200 предлози и предложни изрази, от които най-голямата част се използват с родителен падеж, следван от предлозите с дателен, винителен и такива, съчетаващи употреба с дателен и винителен (an, auf, hinter, in, neben, über, unter, vor, zwischen). Последният предлог се използва по правило с дателен падеж, но междувременно много по-често се наблюдава употреба с родителен падеж, факт, водещ неизбежно до темата за езиковото правило и езиковата действителност. Една тема, актуална почти за всички съвременни езици.

Критерият за избор при предлозите, спомагащи за пространствени отношения, (lokale Präpositionen), където трябва да се прави избор между дателен и винителен падеж, е глаголът. Когато глаголът – ядро на речевото съобщение – изразява действие с определена цел и посока (wohin?), предлогът управлява винителен падеж, а в обратния случай, когато глаголът характеризира състояние или действие върху някаква повърхност(wo?), тогава управляваният падеж е дателният.

Ich lege das Buch auf den Tisch.

Das Buch liegt auf dem Tisch.

Das Heft fällt hinter den Schrank.

Das Heft ist hinter dem Schrank.

При болшинството от немските предлози разликата в падежа не представлява разлика в констатираното значение. Все пак, подобно на посочените примери за предлози с двойна рекция и различна семантика в новогръцкия език, и тук съществуват сходни модели.

Интересни констатации можем да направим при предлозите “vor”, “in” и “hinter” с дателна и винителна рекция. Предлозите “laut”, “zugunsten”, “statt”, “wegen”, “während” от друга страна, проявяват колебание в падежния избор (дателен/родителен падеж), който маркира стилистични нюанси (родителният падеж се смята за по-книжовният и коректен вариант).

Изразеното от предлозите “in” и “vor”, отношение на движение към определена точка предполага винителна падежна схема, а състоянието или начина на действие дателна.

Die Mutter legte das Kind ins Bett.	Ich zog den Vorhang vor ihn.
Das Kind liegt im Bett.	Die Frau stand vor der Tür.

Рестриктивно по отношение на винителния падеж е поведението на двата предлога при темпорални или модални реализации, когато дателната рекция е единствената възможна.

Im August war ich in Berlin.	
In zwei Tagen	Vor fünf Tagen
In guter Laune sein	Sie weinte vor Freude

Предлогът “hinter”, който допуска вариантност в зависимост от отговора на въпросите *wohin?* и *wo?*, дефинира коректно единствено винителното управление при изразяване на метафорични релации:

Ich komme noch hinter die Wahrheit. (ще открия истината)

Позиционно обособена, но без семантични варианти, е рекцията на предлога “entlang”, управляващ винителен или родителен падеж. Задпоставен, той е с винителна рекция, а в предхождаща позиция изисква родителен или дателен падеж:

Wir gingen langsam die Straße entlang.
Entlang der Straße sieht man schöne Blumenbeete

Изследвайки реализацията на предлозите като свързващо средство, е нужно да отбележим, че те много често не управляват един и

същ падеж в различните езици, възможно е безпредложно съответствие и обратно, а често и семантичната им повърхност е различна. Както показват следващите примери, невинаги предлозите в новогръцки, немски и български се превеждат по един и същ начин. Българските предлози са по-многозначни и омонимни по причина на слабото управление, упражнявано от глагола в българския език и раздвижената му валентност (съчетаемост).

Μεταξύ των δύο χωρών = zwischen den beiden Ländern = между двете страни

Εναντίον των αρχών = gegen die Prinzipien = срещу принципите

Ντύνεται της μόδας = Sie kleidet sich nach der Mode = облича се по модата

Απαντώ στο γράμμα. = Ich beantworte den Brief (Ich antworte auf den Brief)
= Отговарям на писмото.

Περιμένω τον αδελφό μου = Ich warte auf meinen Bruder = Чакам брат ми.

В заключение можем да кажем, че предлозите играят важна роля при изразяването на обстоятелствени отношения както в новогръцкия, така и в немския език. Те представляват една ограничена, но не затворена група, която в историческото развитие на двата езика преживява трансформации на различните езикови нива, като непрекъснато търси нови възможности да ги разшири и комбинира. Максимално се активизира предлоговото значение – факт, характерен за аналитичните езици, какъвто е българският и по-видим при новогръцкия език поради засилената тенденция към аналитично развитие на именната му система, произтичаща от качеството му на част от балканското езиково семейство. Синтаксисът и на немския и на новогръцкия език става по-разгънат, като предложните родителни конструкции в немския често се заменят с описателни в дателен падеж (angesichts der Tatsachen = angesichts von den Tatsachen), а в гръцкия – с описателни във винителен падеж (εναντίον του γάμου = ενάντια στον γάμο). Синкретизмът и аналогията традиционно се посочват като причини за замяната на един падеж с друг, а що се отнася до немския език, бихме могли да отбележим и промяната в позицията на предлозите (Stellungswechsel). В немския език по-големите трудности произлизат от правилното формулиране на вида на глаголното действие, което може да затрудни избора на коректното предложно управление. Там присъстват и предлози от чужд произход (per, plus, inclusive и др.), при които падежната структура остава немаркирана. В новогръцкия език е осезаема една тенденция към икономия на изрази

средства, характерна преди всичко за разговорната реч и много удобна за динамичното време, в което живеем. Факт е, че много отклонения и в двата езика представляват развойни тенденции, които ще доведат някъде във времето до реформа на съответните езикови норми.

Всичко това налага извода, че към предлозите, като свързващо езиково звено, трябва да се подхожда внимателно и компетентно, а усвояването на семантично-граматчните им специфики гарантира уместната им и правилна употреба в съответния език.

БИБЛИОГРАФИЯ

Попов, 2002: Д. Попов под ред. Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илиев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст., 2002.

Стойков, Цв. Тодоров. Български Тълковен речник, четвърто издание, София, 2002.

Владова, Кърджиев, 1993: Л. Владова, А. Кърджиев. За да говорим и пишем правилно – рекцията в немския език. София, 1993.

Иванова 2004: Л. Иванова. Немска граматика с упражнения, Габеров, 2004, 247–256.

Тилков, Стоянов, Попов, 1994: Д. Тилков, С. Стоянов, К. Попов. Граматика на съвременния български книжовен език, том 3. Синтаксис, БАН. София, 1994, 40–41, 264–266.

Бояджиев, Куцаров, Пенчев, 1998: Т. Бояджиев, Ив. Куцаров, Йор. Пенчев. Съвременен български език. София, 1998.

Schröder, 1990: J. Schröder. Lexikon deutscher Präpositionen, Verlag Enzyklopädie Leipzig, 1990.

Ruge, 1986: H. Ruge. Grammatik des Neugriechischen. Köln, 1986.

Δημήτριος, 1994: Σ. Δημήτριος. Λεξικό όρων γλωσσολογίας Τόμος 3α'-3β', Αθήνα, 1994.

Mirambel, 1978: A. Mirambel. Η Νέα ελληνική γλώσσα. Θεσσαλονίκη, 1978, 160–161.

Τζάρτζανος, 1989: Αχιλλ. Τζάρτζανος. Νεοελληνική Σύνταξη(της Κοινής Δημοτικής), Τόμος Α', Θεσσαλονίκη, 1989.

Μπαμπινιώτης, 2005: Γ. Μπαμπινιώτης. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Κέντρο λεξικολογίας, 2005, 1479–1480.

Κλαίρης, Μπαμπινιώτης, 2001: Χ. Κλαίρης, Γ. Μπαμπινιώτης. Граμματική της Νέας ελληνικής, Τόμος Γ'- Τα, Επιρρηματικά στοιχεία. Αθήνα, 2001, 184–201.

Τσοπανάκης, 1994: Α. Γ. Τσοπανάκης. Νεοελληνική Граμματική. Θεσσαλονίκη, 1994, 503–533.